

У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

(20. јануар — 15. мај 1945)

Борбе на сремском фронту

Кратак одмор који је 4. пролетерска бригада проводила у Београду прекинуло је наређење Генералштаба ЈА од 17. јануара да са осталим бригадама 2. пролетерске дивизије одмах одмаршује на сремски фронт.¹ Тај дио фронта Југословенске армије, између Саве и Дунава, држала је 1. армија (1. пролетерска, 5. крајишка, 6. личка, 11. крајишка и 21. српска дивизија). Она је све до тада успјешно водила борбу и потиснула снаге њемачког 34. армијског корпуса и 3. и 12. усташко-домобранске дивизије на линији Комплетинци—Босут (западно од Ђелетовца)—Оролик—Берак и и даље на сјевер према Дунаву. Средином јануара наше су снаге потиснуле противнике још даље на запад, овладавши линијом Мохово—Товарник—Илинци—Босутске шуме.

На тај продор и на притисак 3. армије ЈА са сјевера, штаб њемачког 34. армијског корпуса одговорио је противофанзивом. Да би скратио и стабилизовао фронт у Срему, он је 17. јануара својом 117. ловачком, 41 пјешадијском и 7. СС-дивизијом „Принц Еуген“ напао снаге 1. армије. Те јединице су кренуле правцем Старо Село—Спаишске Њиве—Остојић, до 19. јануара овладале Товарником, Шидом, Моховом, Ловасом, Цовак-Бапском и Илинцима, потисле снаге 1. армије у Босутске шуме и подишле Шаренграду.

Суочен с таквом ситуацијом, штаб 1. армије је морао тражити појачање. Једна од јединица које је Генералштаб ЈА из своје резерве упутио на угрожени сремски фронт, у

помоћ 1. армији, била је и 2. пролетерска дивизија. А у њеном саставу — 4. пролетерска црногорска бригада.

У зору 18. јануара 4. бригада је, без 5. батаљона и позадинских јединица, превезена камионима до села Нештина, а одатле је одмах наставила покрет за село Илок и навече се тог дана прикупила на просторији Илок—Шаренград—Каменица. Двадесетог јануара бригада је посјела положаје сјеверозападно од Илока и организовала их за одбрану, а 20/21. јануара смијенила на том правцу 15. бригаду 21. српске дивизије. Друга и Трећа бригада 2. пролетерске дивизије тога су дана организовале одбрану на линији Шаренград—Илок. Слиједећег дана, тј. 21. јануара, Нијемци су извршили напад на положај 2. дивизије. Њене бригаде су успјеле да задрже непријатеља и да противофанзивом, у којој је учествовала и 2. дивизија, приморају дијелове њемачке 7. СС-дивизије, 117. ловачке, 104. и 41. пјешадијске дивизије, са 35 тенкова, артиљеријом и коњицом, да се 22. јануара повуку изпред снага 1. армије на линију Мохово—салаш Ф. Сенца—Кнеблов салаш—Товарник—Илинци.

Тога дана је штаб армије издао заповијест дивизијама да нападу и на ту линију. Задатак 2. дивизије био је да напада с просторије Бабин дол—Средњи Потез, да обухватом са сјеверозапада ослободи село Ловас, а затим да наступа правцем Томпојевци—Миклушевци и избије на положаје десно од 21. српске дивизије, а лијево на жељезничку пругу Негославци—Чаковци.²

У духу тог наређења, штаб 2. дивизије је 22. јануара издао заповијест за напад општим правцем Бапска—Ловас—Миклушевци. Четвртој бригади је наређено да напада правцем Бановина—Церје—к. 137—салаш Ф. Сенца—Типолдов салаш, да обухватом са југоистока и југозапада, и у садејству с једном бригадом 5. крајишке дивизије, ослободи село Ловас, а затим да наступа правцем Јелаш—к. 123—к. 119, ослободи село Томпојевце и посједне положаје лијево од жељезничке пруге Шидски Бановци—Вуковар, а десно до Лолићевог Гаја. Одређено је да напад почне 22. јануара у 15 часова.

Да би што успјешније извео напад, штаб бригаде је у првој борбеној линији поставио 2, 3. и 4. батаљон, а 1. батаљон у другој линији. Уз подршку чете пратећих оруђа и дивизијске артиљерије, бригада је у напад кренула из Новак-

² Исто, док. 29 и 31.

Бапске, општим правцем Бановина—Церје—Ловас, и у 18 часова напала на линију Бабин дол—Зебиште—Средњи Потез—к. 141, који су бранила два батаљона из састава њемачке 117. дивизије и артиљерија 7. СС-дивизије. Ноћу 22/23. јануара батаљони прве линије су потисли непријатеља на линију Трунићев Салаш—Бановина—к. 141—Средњи Потез—Кнеблов Салаш—Салаш Ф. Сенца—к. 136, и посјели линију к. 141—Средњи Потез. Десно од 4. пролетерске бригаде, на линију Зебиште—источно од к. 136, избила је 2. пролетерска, а лијево, у висини Бановине, једна бригада 5. крајишке дивизије.

Уз подршку артиљерије и авијације, бригада је 23. јануара у 13 часова у истом поретку продужила напад и овлада к. 141. Тога дана су у њен састав ушли 5. батаљон и позадинске јединице, који су се 21. јануара превезли железницом до Сремске Митровице, а 22. јануара камионима до села Љубе, одакле су 23. јануара стигли у село Новак-Бапску.

Пошто су јединице наишле на јак отпор, штаб 1. армије је 24. јануара обуставио напад на линију Мохово—Товарник—Илинци и наредио дивизијама да се повуку на повољније положаје, да се утврде и организују за одбрану и напад и поставе минско-експлозивне препреке на правцима с којих би непријатељ могао напасти. Друга пролетерска дивизија добила је задатак да посједне положаје на линији Новак-Бапска—Моловин—Илок.³ Њен штаб је издао заповијеђта бригаама да посједну положаше западно од Новак-Бапске и да организују три одбрамбене линије. Четврта бригада је добила задатак да се на дотадашњим положајима добро утврди и организује за одбрану и напад. Положаје десно од ње имала је да преузме (од 2. пролетерске) 3. српска бригада. Друга пролетерска бригада се послвије смјене имала повући у рејон Новак-Бапске, у резерву дивизије. Четвртој пролетерској и Трећој српској бригади наређено је да на споју држе по један батаљон у резерви, а са по једном четом на сваком батаљонском одсјеку да редовно врше испаде. Трећој бригади је посебно наређено да 24. јануара у 22 часа с једним батаљоном нападне непријатеља на положајима испред себе. Дивизијски инжињеријски батаљон уређивао је резервне положаше за 4. пролетерску и 3. српску бригаду у подручју села Моловина, на размјештајној

просторији дивизијске болнице и коњичког ескадрона. Лијево од 4. пролетерске бригаде организовала је положаје 1. пролетерска дивизија, а десно од 3. српске бригаде 21. дивизија.⁴ Међутим, баш у то вријеме је и штаб њемачког 34. армијског корпуса повукао снаге на линију Мохово—Товарник—Илинци—Батровци—Липовац (на лијевој обали Босута) и на њој стабилизовао фронт.

Четврта бригада се прегруписала тако што су на дотадашње положаје 2. и 4. батаљона уведени 1. и 5. батаљон, а 2. и 4. батаљон су посјели резервне положаје, у рејону западно од села Новак-Бапске, у близини ватрених положаја минобацача и топова чете пратећих оруђа. Позадинске јединице бригаде, батаљонске коморе и болница размјестиле су се у Моловину, а штаб бригаде у Новак-Бапској.

Штаб 1. армије је 26. јануара поново наредио дивизијама да утврде посједнуте положаје, да извиђају и узнемиравају непријатеља и да сваке ноћи између 19 и 6 часова организују насилно извиђање, уз подршку минобацача, артиљерије и авијације.⁵ На основу тога наређења и наређења штаба 2. дивизије, 1. батаљон 4. бригаде, подржан минобацачима и артиљеријом, 26. јануара у 22 часа извршио је препад на непријатеља правцем к. 141—Церје, на одсјеку који је бранило око 1.000 непријатељских војника са 30 аутоматских оружја, двије батерије минобацача, два топа 105 мм, батеријом топова 75 мм и два тенка. Батаљон се дочепео предњег краја непријатељске одбране, а затим се повукао на полазне положаје. Слиједеће ноћи на том одсјеку вршио је препад један батаљон 3. српске бригаде, а 28/29. јануара 5. батаљон 4. пролетерске.

Штаб 1. армије је 1. фебруара наредио штабу 2. пролетерске дивизије да припреми јединице за смјену, тј. да 2/3. фебруара своје положаје преда јединицама 21. српске дивизије. Након смјене дивизија је имала да се размјести на просторији Илок—Нештин, у резерви армије. Ту је имала да се преоружа и буде спремна за напад на десном крилу армије, да одржава везу с јединицама 21. српске дивизије и да им, у случају потребе, садејствује.⁶

Послије смјене се 4. бригада размјестила у селу Нештину, а остале јединице дивизије у селу Илоку. На тој просто-

⁴ Исто, док. 38.

⁵ Исто, док. 41.

Група руководилица који су организовали превозење камионима дијелова бригаде на сремски фронт, Старо сајмиште у Београду, јануар 1945.

Превијање рањеника на положају, Новак-Бабска, јануар 1945.

Припрема бригаде за форсирање Дрине у рејону Бање Ковиљаче, фебруар 1945.

Штаб 2. батаљона на командном мјесту, крај марта 1945.

рији, на којој су се преоружале, попуниле људством, средиле и одмориле, бригаде су остале до 9. фебруара.⁷

У борбама од 18. до 24. јануара 4. и 2. пролетерска бригада, а од 24. јануара до 3. фебруара 4. пролетерска и 3. српска бригада, избациле су из строја више од 510 непријатељских војника, а саме су имале 102 погинула и 310 рањених и контузованих војника. За то вријеме из 4. пролетерске бригаде избачено је из строја више од 200 бораца и старјешина.⁸

Штаб 1. армије је 8. фебруара наредио 2. дивизији да се са сремског фронта пребаци преко Саве на просторију Шабац—Богатић. У наређењу је, поред осталог, стајало: „Од Врховног штаба примили смо депешу следеће садржине: Одмах упутите 2. пролетерску дивизију на просторију Шабац—Богатић гдје ће добити нови задатак. Дивизија да се пребаци код Сремске Митровице или код Шапца. Ово урадити одмах“. Требало је да дивизија изврши покрет правцем Ердут—Чалма—Сремска Митровица и да се ту пребаци преко Саве. Ради бржег пребацивања, штаб 1. армије одредио

⁷ Исто, док. 60.

⁸ Исто, док. 58 и 89.

Погинули су: борци Душан С. Алексић, Мијајло Ј. Бабић, Доброслав Б. Бараћ, Радомир Р. Бећковић, Недељко Ј. Бјелица, Милорад М. Ваметић, Мијат Вучинић, Љубодраг Д. Гојковић, Драгић М. Гојковић, Вукосава М. Грујић, Велимир Ђ. Грујић, Ђорђевић Ј. Дацић, Слободан С. Димитријевић, Тадија М. Ђокић, Спасоје Интатовић, Вујадин Д. Јанковић, Вучко Јововић, Милоје Н. Марковић, Арсо М. Мијовић, Голуб Г. Милачић, Александар Миленковић Мушо, Драгољуб А. Нерадовић, Блажо Б. Новаковић, Божо М. Новаковић, Будимир С. Петровић, Предраг Ж. Петровић, Јово Н. Поповић, Новак Р. Радевић, Рајко Р. Радевић, Михаило Р. Радовановић, Милован Ј. Радовић, Марко В. Раковић, Милош Б. Симоновић, Петар Д. Станојевић, Владислав Терзић, Никола Р. Шаровић, Милош Ш. Шљиванчанин и Драгица М. Стојановић; десетари Миљан Н. Лончаревић, Бранислав Н. Шуковић, Рајко Р. Шуковић, Бранко А. Нововић, Ђорђевић Н. Обрадовић, Душан М. Раичевић, Митар К. Рајковић, Марко Б. Тодоровић и Војин Р. Фуштић; политички делегати вода Петар Н. Бубањ, Милутин Војводић, Вучић Р. Зечевић, Величко Марсенић, Радисав Ј. Поповић, Бранко М. Ђорац и Божидар Ђ. Шошић; водници Миљан А. Бабовић, Драгутин М. Вељић, Ђуро Т. Ђуран, Илија С. Колевер и Блажо Н. Минић; замјеник политичког комесара чете Раде М. Вукелић; замјеник командира чете Остоја Ј. Иветић; политички комесари чете Божо Р. Поповић и Даро С. Раичевић; командири чете Миљан П. Божовић, Димитрије С. Кнежевић, Митар В. Маљковић, Митар М. Обрадовић. Мило Ј. Томашевић и Војин В. Турковић; замјеник команданта батаљона Рајко Р. Марковић и командант батаљона Душан С. Шпадијер; дневник аутора.

јој је комуникацију Нештин—Лежимир—Сремска Митровица, а ради бржег пребацивања преко Саве, наредио јој је да на мјесто прелаза правовремено упути људство које ће организовати превозење.⁹

*Борбе у долини Дрине
од Зворника до Јања*

У то вријеме, а и раније, непријатељ је предузимао разне мјере којима је хтио да 2. југословенску армију (17. источнобосанска, 23, 25. и 45. српска и 28. славонска дивизија) веже за долину Дрине, што даље од комуникација у долини Босне, којима се повлачио на сјевер. Почетком фебруара, на примјер, њемачка 22. пјешадијска дивизија пробила се до Зворника, одакле је одмах наставила наступање ка Бијељини. Тиме је непријатељ успио да тежиште дејстава 2. армије пренесе у долину Дрине. Дивизије 2. армије су 8. фебруара нападе њемачке снаге у долини Дрине и до 11. фебруара успјеле да овладају комуникацијом Власеница—Зворник на одсеку ушће ријеке Каменице—ушће ријеке Шаманице, да пресијеку њемачку 22. пјешадијску дивизију и створе услове за њено уништење. Након брзе интервенције једног њемачког пука из 104. ловачке дивизије, из Добоја преко Грачанице, и једног пука из Брчког према Бијељини, наша 2. армија је била приморана да прегрупише снаге. Тиме је смањила притисак на њемачку 22. пјешадијску дивизију, те је ова 13. фебруара својим предњим дијеловима избила у Муслимански Шепак. У таквој ситуацији, да би се спријечило извлачење њемачке 22. пјешадијске дивизије из долине Дрине и њено спајање са снагама у Бијељни и Брчком, са сремског фронта је извучена 2. дивизија и придата 2. армији.

Јединице 2. дивизије су се почеле пребацивати на нову просторију 9. фебруара. Четврта пролетерска бригада се кретала правцем Нештин—Сусек—Лежимир и 10. фебруара се пребацила у село Јарак. Дан касније је пријешла преко Саве и стигла у шире подручје Шапца. Ту је дивизија добила наређење да посједне и организује за одбрану територију од Зворника до ушћа Дрине у Саву. Ради што бржег посје-

⁹ Зборник, том I, књ. 18, док. 69.

дања положаја на одсјеку Просинац Поток—Ковиљача, дио 4. бригаде је од Шапца до Ковиљаче превезен железницом.¹⁰

Након пристизања у рејон Бање Ковиљаче, 5. батаљон је посјео положаје у подручју села Симића, а 1. батаљон у подручју Горње Ковиљаче. Шеста српска бригада је и даље задржала положаје лијево од 4. бригаде, на одсјеку Просинац Поток—Влашке Њиве. Остале јединице 4. бригаде су 12. фебруара извршиле покрет од Шапца према Лозници. За то вријеме је 2. пролетерска бригада стигла у рејон села Прњавора, а 3. српска на просторију Лешница—Лозница—Ковиљача.

Штаб 2. дивизије је 12. фебруара издао заповијест бригаама да посједну десну обалу Дрине од Малог Зворника до Бање Ковиљаче, да је добро утврде и организују за одбрану, пошто је постојала могућност да непријатељ на том одсјеку пријеђе с лијеве обале на десну.¹¹ Међутим, 13. фебруара штаб 2. дивизије је наредио 4. бригади да положаје на десној обали Дрине уступи 2. бригади и да се у рејону Бање Ковиљаче пребаци на лијеву обалу, те да, у садејству с 3. српском бригадом, ограничи дејства непријатеља који је тог дана обезбојеђивао лијеву обалу са линије Млађевац (тр. 527)—Кула Град—Велики Зворник—Вратоломац (тр. 379)—Каракаја—Чолопек—Козлук—Брањево, на којој су се водиле жестоке борбе. Затим је требало да садејствује снагама 2. армије које су заузеле Дрињачу, у уништавању непријатеља.¹²

Послије 3. српске, 13/14. фебруара се преко Дрине пребацила и 4. бригада, без 1. и 5. батаљона и позадинских јединица. Бригада је 14. фебруара успјела да овлада положајма Осој (к. 386)—к. 344—к. 185—Градац (тр. 425)—к. 368 и да се постави фронтом према комуникацији. Трећа српска бригада је посјела положаје лијево од 4. пролетерске, на линији тр. 140—Црквине (тр. 325), а 6. српска се у том међувремену прикупљала у подоучју Лознице. Друга пролетерска бригада смијенила је 13/14. фебруара 1. и 5. батаљон 4. пролетерске на десној обали Дрине, након чега су оба батаљона пријешла на лијеву обалу Дрине.

Борбе на лијевој обали бригада је продужила 15. и 16. фебруара и то: 5. батаљон на Црквинама (тр. 324), 1. на Бараковини (к. 344), 2. на к. 181, јужно од села Врела, а 3.

¹⁰ Исто, док. 75.

¹¹ Исто, док. 77.

¹⁶ Исто, док. 33 и 34.

и 4. на Градцу (тр. 425). Батаљоне је подржавала чета пратећих оруђа бригаде и авијација ЈА, чија су дејства све вријеме борби у долини Дрине била веома ефикасна.

Положаје 4. пролетерске и 3. српске бригаде, чије је бокове и леђа успјешно штитила 6. српска бригада, 17. фебруара је снажно притисла с југа њемачка 22. пјешадијска дивизија, а положаје 6. српске — њемачке снаге од Бијељине. До 10 часова и 30 минута 4. пролетерска и 3. српска бригада су заједничким напорима задржале надирање непријатеља са југа. Тада се, међутим, 3. бригада, по наређењу штаба дивизије, пребацила на десну обалу Дрине и посјела положаје од Крндије до Доњевца. Њене дотадашње положаје преузела је 4. бригада. Она је читав дан успјешно бранила и своје раније и преузете положаје. Услијед јаког притиска непријатељских снага од Бијељине, 6. српска бригада се, међутим, повукла на линију Дуго поље—Шкулића ада. Тиме је положај 4. пролетерске бригаде био веома отежан. Због тога је 17/18. фебруара 4. пролетерска бригада прегруписала своје јединице: 4. батаљон је посјео положаје од Дрине косама сјеверно од села Муслиманског Шепка—Црквине; 5. батаљон—Црквине (тр. 325) и Осој (к. 386); 3. батаљон — положаје Осој—Градац (тр. 425); 1. батаљон је повучен у село Баре, да садејствује 6. српској бригади на правцу Јања, а 2. батаљон у село Протиће да садејствује 3, 4. и 5. батаљону на правцу Козлука; чета пратећих оруђа, с ватрених положаја из рејона Родосоја, подржавала је борбу 3, 4. и 5. батаљона.

На тим положајима бригада је водила борбу до 19. фебруара. Она и остале јединице 2. армије стално су наносиле ударце њемачкој 22. пјешадијској дивизији, те се ова средином фебруара, услијед велике исцрпености и губитака у људству и наоружању, оскудице у гориву и исхрани, уз то стијешњена са свих страна, нашла пред уништењем. Спасао ју је, међутим, ојачани 734. пук њемачке 104. ловачке дивизије, који се од 15. до 18. фебруара пробио од Бијељине до села Брањева, повезао се са 47. пуком 22. дивизије, снабдио дивизију потребним средствима и помогао јој да настави пробијање. Пошто се 6. српска бригада 18. фебруара повукла од комуникације Зворник—Бијељина и посјела линију к. 382—к. 224—Г. Пилица—к. 300—Почивала (к. 234), 4. пролетерска бригада је 19. фебруара помјерила своје лијево крило тако да је сада 4. батаљон посјео положаје до у висину села Горње Пилице, 5. батаљон Родосој и Осој, 3. ба-

таљон село Врела и Градац, а чета пратећих оруђа ватрене положаје у рејону села Радоњића. Њихов је основни задатак био да не допусте непријатељу да се шири од комуникације Зворник—Бијељина на запад. Ноћу 22/23. фебруара, умјесто 5. батаљона, у борбу је уведен 2. батаљон, а умјесто 3. батаљона, 1. батаљон, док су 3. и 5. батаљон повучени у резерву бригаде, у подручје села Савића и Поповића.

За вријеме смјене јединица 4. бригаде, њемачка 22. пјешадијска дивизија избила је челом према Бијељини, па је бригада наставила борбе и 24. фебруара. У садејству са 6. српском напала је заштитничке дијелове непријатеља на одсјеку Козлук—Главичице, ослободила Козлук, а 25. фебруара и даље водила борбе, потискујући заштитничке дијелове непријатеља на правцу Јања. Дан касније је избила на одсек 6. српске и наставила борбе све до линије Брањевина (к. 145)—Шкулића ада (к. 110), одакле су борбе на правцу Бијељине наставиле јединице 17. дивизије. Четвртој пролетерској и Шестој српској бригади је 25. фебруара наређено да се пребаце на десну обалу Дрине.

У борбама које је водио против 4. и 6. бригаде (12. и од 19. до 27. фебруара), односно 4. и 3. бригаде (од 13. до 19. фебруара), непријатељ је имао 770 мртвих и 1.376 рањених војника (овдје су урачунати и губици које је непријатељу нанијела наша авијација на фронту дејстава бригада, а они су били велики). Уништена су 2 камиона, 1 тенк, 1 мотоцикл и 1 митраљез. Заплијењено је: 5 митраљеза, 28 пушака, 5 пиштоља, 10.000 метака. Наша авијација је уништила велики број њемачких камиона и приличне количине материјала. Из 4. бригаде је избачено из строја јвише од 200 бораца и старјешина.¹³

¹³ Исто, док. 89.

Поинули су: борци Миливоје В. Андријевић, Лека Ћ. Брисковић, Срећко Ј. Бугариновић, Срећко Бугарчић, Милош М. Васић, Добривоје Гашић, Мирослав Б. Голић, Милодрог Н. Дашић, Видан Н. Димитријевић, Александар П. Ћокић, Деса Ђуришић, Вукан Р. Кастратовић, Михаило Лалевић, Радован Лаковић, Срећко Ј. Лисинац, Вукоја П. Милановић, Радослав В. Милојевић, Љубомир И. Миљковић, Јован Д. Младеновић, Живорад Д. Пандрц, Душан Г. Петровић, Станко С. Радовић, Гига омладинац из Пановаца код Ниша, Милева С. Поповић, Срећко Ј. Сенићан, Александар С. Стојадиновић и Драган Ј. Ћиларчић; десетари Вукајло Р. Дашић, Сава С. Каравесовић, Љубомир В. Кнежевић, Љубомир Н. Лопушина, Благоје Младеновић, Љубиша М. Оташевић и Вукоман М. Рмуш; политички делегати вода Петар С. Бошковић, Мијо Р. Игњац и Радосав Н. Чукић; водници Нико Н. Ђуришић, Тодор М. Лутовац, Драган Павловић, Алек-

Бригада се 27. фебруара, у рејону села Брањева, пребацила преко Дрине и прикупила на просторији Горњи Добрић—Липовица—Руњани—Грнчара—Брадић. Одатле је 4. марта пријешла на просторију Дубље—Белотић—Штитари, на којој је остала до 10. марта. Тада је премјештена у шири рејон села Црне Баре, гдје је овако распоређена: 3. батаљон у селу Црној Бари, са задатаком да посједне десну обалу Дрине од к. 83 до ушћа Дрине у Саву; 2. батаљон у Црнобарском салашу, са задатком да посједне положаје на десној обали Дрине, на одсјеку Гојково поље—к. 83; 1. батаљон у сјеверном дијелу села Бадовинаца, са задатком да посједне положаје на десној обали Дрине, на одсјеку Бадовинци—Гојково поље. Штаб и остале јединице бригаде размјестили су се на просторији Совљак—Глоговац.

У таквом распореду бригада се задржала до 30 марта. При том се попунила људством (поред осталог и људством из 6. српске бригаде, која је 4. марта расформирана), преоружала се и реорганизовала у складу с новом формацијом, политички је и војно оспособљавала свој борачки састав, помагала народну власт. У исто вријеме је чистила терен од разбијених и убачених непријатељских група и спречавала непријатељу прелаз преко Дрине. У бригади су тада извршене и неке кадровске измјене: умјесто дотадашњег комесара Бошка Брајовића постављен је Зарија Шалетић, дотадашњи замјеник политичког комесара 3. батаљона, а умјесто команданта 3. батаљона Воја Ђуровића постављен је Боћа Брајевић, дотадашњи замјеник команданта у истом батаљону.

У офанзиви за коначно ослобођење земље

У вријеме општих припрема Југословенске армије да с прољећа 1945. године општом офанзивом протјера непријатеља с читаве југословенске територије, 2. пролетерска дивизија је ушла у састав 1. армије. Она је, с 5. крајишком и 17. источnobосанском дивизијом, са 10 тенкова и 2 арти-

сандар А. Павловић, Данило Р. Поповић, Љубомир Р. Радојевић и Блажо М. Шоћ; замјеници командира чете Марко Локас и Дико Поповић; политички комесар чете Јово С. Брканић Јовица; командир чете Драго С. Бошковић, Тошо М. Милошевић и Раде Мраовић Светац; интендант Илија Т. Иветић и Марко М. Тадић и политички комесари батаљона Милован М. Бурзановић и Милован Ј. Радовић; дневник аутора.

љеријска дивизиона, чинила тзв. јужну оперативну групу дивизија 1. армије, чији је задатак био да се пребаци преко Саве и удари у бок и леђа њемачких снага у Срему, те тако осталим снагама армије омогући да лакше пробију утврђени сремски фронт. Штаб 1. армије је 30. марта наредио 2. и 5. дивизији да се до 20 часова 2. априла прикупе: 2. пролетерска на просторију Козлук—Трновица—Брањево, а 5. крајишка на просторију Зворник—Чолопек—Тршић, и да се повежу са 17. дивизијом.¹⁴

У духу тог наређења, штаб 2. дивизије је издао заповијест бригаама за покрет. Четвртој пролетерској је наређено да се 31. марта у рејону Циганлије пребаци преко Дрине, а до 3. априла да очисти од разних непријатељских група села Главичице и Горњу и Доњу Пилицу.

Послије преласка Дрине и чишћења терена од непријатељских група бригада је, са 1, 2. и 3. батаљоном у првој и 4. и 5. батаљоном у другој линији, 5. априла продужила да чисти терен на правцу Корај—Челић—Ратковићи—Шатровићи—Паланка—Горња Брка—Уловић, до линије —Горње Бодериште—Паланка—Вукеље—Ћосета. Она је при том наступала зоном коју је тукла непријатељска артиљерија из рејона Паланке и Горње Брке, а одатле је до линије Џабинац (тр. 186)—Ограђеновац (к. 124) водила борбу са заштитничким дијеловима непријатељске пјешадије који су се повлачили на сјевер. С положаја Џабинац—Ограђеновац батаљони прве линије бригаде непосредно су напали село Паланку и ослободили га до 18 часова 5. априла, а затим наставили наступање ка селу Горњим Бркама, које су ослободили до 23 часа.

Тако су бригаде 2. пролетерске дивизије 5. априла овладале седима Паланком, Ограђеновцем, Вукељама, Цутурама, Вујичићима и Гајевима, а ноћу 5/6. априла избила на линију Горњи Брка—Буквик. За то вријеме су 17. и 5. дивизија посјеле положаје за напад на брчки мостобран. У међувремену је босутска група дивизија 1. армије, на лијевој обали Саве, заузела села Стражинце и Рачиновац и напала непријатеља на линији Врбања—Сољани—Дреновци—Ђурићи.

Ојачани противтенковским оружјима и средствима за минирање и разминирање, уз подршку минобацача и артиљерије, батаљони 4. бригаде су 6. априла продужили наступање у овом распореду: 1. батаљон ка Глухановцу; 2. бата-

¹⁴ Исто, док. 112.

љон ка Плазуљи; 3. батаљон источно од села Горице; 4. батаљон западно од села Горице; 5. батаљон према Гајеву. Они су разбили непријатеља на одсјеку Брод—Буковац и до 19 часова заузели село Горицу, овладали комуникацијом Брчко—Орашје на одсјеку Глухановац—Гајеви и избили на десну обалу Саве, одакле је главнина бригаде наступала ка Орашју и Босанском Шамцу, а њене мање снаге према Брчком. До 6. априла све снаге јужне оперативне групе дивизије избиле су на југозападну ивицу Брчког, поток Грчицу, јужно од села Брода, и на Хан Јабучик, ослободиле село Горицу и пресјекле комуникацију Брчко—Орашје.

Слиједећег дана, 7. априла, 2, 4. и 5. батаљон 4. бригаде очистили су од четника село Жабар и наставили наступање ка Орашју. Трећи батаљон је наступао комуникацијом долином Саве, према Брчком, и садејствовао снагама које су непосредно напале то мјесто, а 1. батаљон долином Саве ка Орашју. Тога дана рано изјутра 2. пролетерска бригада, 17. и 5. крајишка дивизија повеле су борбу за Брчко и крајем дана га ослободиле. Трећа српска бригада је дејствовала десно од 4. пролетерске, на правцу Босанског Шамца, а босутска оперативна група дивизија 1. армије избила је пред Гуњу м Врбању. То је убрзало повлачење непријатеља испред јужне групе на лијевој обали Саве. Он је за то искористио мост на Сави у рејону Брчког, који је послје преласка заштитничких дијелова срушио и тиме спријечио јединице јужне групе да га брже гоне.

Послије ослобођења Брчког 2. пролетерска дивизија је продужила наступање десном обалом Саве ка Орашју и Босанском Шамцу. При томе је 4. пролетерска наступала општим правцем Брчко—Лончари—Видовица—Орашје. Њен 1. батаљон је наступао поред саме Саве; 2. батаљон лијево од комуникације Брчко—Орашје; 4. батаљон између 1. и 2. батаљона десно од комуникације Брчко—Орашје; 5. батаљон на лијевом крилу бригаде; 3. батаљон комуникацијом Брчко—Орашје, позади 4. батаљона, као резерва бригаде.

У то вријеме у Орашју је било око 2.000 четника, батаљон усташа и нешто припадника муслиманске фашистичке милиције. С тим снагама је 4. бригада водила борбу 8. априла до 20 часова. Тада је непријатељ одступио на разне стране, а највише преко ријеке Саве, у којој су многи његови војници нашли смрт. Након ослобођења Орашја 4. бригада је 9. и 10. априла продужила да наступа долином Саве према Босанском Шамцу. Њен 1. батаљон је водио борбу преко

Букове Грете према Гребеници, а 2. батаљон је од Угљара и Толисе наступао према Домаљевцу. До 10. априла бригада је избила на линију Букова Грета—Домаљевац и разбила непријатеља. Затим је читава бригада наставила наступање право на Босански Шамац. У првој линији су били 1. и 2. батаљон, позади њих 4. и 5. батаљон, а 3. батаљон се, са осталим јединицама бригаде, прикупао у подручју Орашја, у резерви бригаде. Лијево од 4. бригаде, правцем Оштра Лука—Брвник, наступала је 3. српска бригада, која је 10. априла увече избила пред Босански Шамац. Друга пролетерска је наступала позади 4. бригаде, у резерви дивизије.

Босански Шамац су 3. српска и 4. пролетерска бригада нападе 10/11. априла и сјутрадан га ослободиле. У њему је остала 3. српска бригада, да контролише одсјек Босански Шамац—Оштра Лука и обезбјеђује лијеви бок дивизије, а 4. пролетерска се овако распоредила: 3. батаљон у селу Копанџицама, 2. батаљон у селу Вуловицама, 1. батаљон у селу Крепчићу, 4. и 5. батаљон у селу Орашју, а остале њене јединице јужно од Орашја. Задатак бригаде је био да са те просторије контролише Саву на одсјеку Орашје—Копанџица и припреми се за њено форсирање.

Ријеку Саву је, у рејону Орашја, 4. бригада прешла у 6 часова 14. априла и у наступању на сјевер је, с 2. пролетерском, десно од ње, била у првом ешелону дивизије. Обе бригаде су из покрета нападе Жупању и садејствовале јединицама 17. дивизије, које су мјесто нападале са истока и ослободиле га истог дана. На сјеверу су јединице 1. армије, последије пробоја сремског фронта, ослободиле Винковце. Тиме је била завршена сремска операција, у којој је непријатељ успио да извуче главнину снага и одступи на сјеверозапад. Послије тога су снаге 1, 2. и 3. југословенске армије на широком фронту приступиле гоњењу непријатеља према Загребу, Вараждину и даље на запад.

Друга пролетерска дивизија је 14. априла добила задатак да усиљеним маршем наступа ка Бабиној Греди. Требало је да одатле скрене и наступа правцем Сикиревци—Копанџица—Андријевци, потом да с једном бригадом пресијече пругу Брод—Винковци, а остале снаге да прикупи у подручју села Велике Копанџице, у резерви армије. Док се припремала за тај задатак 2. дивизија је добила ново наређење: да дејствујући правцем Прњавор—Кути Трњански што прије стигне у рејон Брода, ради одсијецања непријатељске групе која се извлачила долином Босне.

Дивизија се постројила у три линије: 2. бригада у првој, 4. пролетерска у другој и 3. српска у трећој. Већ првог дана наступања, 15. априла, 1, 2. и 3. батаљон 4. бригаде избили су у прву линију дивизије и стигли на линију Бабина Грета—Сикиревци. Тога дана је 2. дивизија добила наређење да изађе из састава јужне оперативне групе дивизија 1. армије и да се стави под непосредну команду Генералштаба ЈА, да се одмах прикупи и пребаци на десну обалу Саве и размјести на просторију Брчко—Челић—Бијељина—Козлук, те да чисти Семберију и Мајевицу од преосталих четничких, усташких и других непријатељских група.

У борбама од 1. до 15. априла непријатељ је имао веће губитке. Према евидентираним подацима, у зони 4. бригаде је имао 330 мртвих, од којих се 105 утопило у Сави, више рањених и 235 заробљених војника. Заплијењена му је 1 танкета, 3 камиона, 6 мотоцикала, 12 двоосовинских кола са запрегом, пуних одјеће, муниције и другог материјала, 6 путничких аутомобила, 18 митраљеза, 1 бацач, 805 пушака, више од 16.000 метака и друго. За то вријеме је из строја 4. пролетерске бригаде избачено око 70 бораца и старјешина.¹⁵

Од Славоније до Топлице

За наступање према Семберији 4. бригада се ноћу 15/16. априла прикупила у рејону Жупање, а 16. априла пребацила преко Саве у рејон Орашја, одакле је чету пратећих оруђа, позадинске јединице бригаде и коморе батаљона упутила комуникацијом за Брчко, а батаљоне укрцала у бродове и превезла се у Брчко. Батаљони су ту заноћили и сачекали јединице које су ишле пјешке. Из рејона Брчког 4. пролетерска бригада је 17. априла одмаршевала за Пукиш и Челић, одакле је дијелом снага продужила у Забрђе, а дијелом, преко Пирковића, за Вукосавце. Слиједећег дана бригада је наставила покрет: 1. батаљон правцем Забрђе—Сухо Поље—Ченпићи; 2. батаљон правцем Вукосав-

¹⁵ Архив VII, рег. бр. 26—1/2, к. 185.

Погинули су: борци Добросав Гуњић, Стефан Ј. Добрашиновић, Павле М. Ђукић, Миленко Ивановић, Милија Мијаиловић, Милица С. Тодоровић и Душан Ђајић; политички делегати вода Милосав М. Рајковић, Александар Степановић и Рамиз А. Шаботић; командири чета Веселин Ђ. Пејовић и Марко М. Тадић и замјеник команданта батаљона Ђоко С. Пешикан.

ци—Тобут—Мезграја—Пресјека (к. 387)—Горњи Крчин—Горња Пилица; 3. батаљон правцем Вукосавци—Прибој—Растрепшица—Јасеница—Козлук; остале јединице бригаде кретале су се на зачељу. За вријеме наступања батаљони су, брзо чистећи Мајевицу од четничких и других непријатељских група, 17. априла готово без задржавања пријешли преко Мајевице, Кораја и Модрана и стигли у подручје Јања. За вријеме чишћења тог терена мањи број четника се пребацио преко Дрине на планину Цер, а већи дио се предао. Бригада је 19. априла стигла у долину Дрине, повезала се са 28. славонском бригадом и размјестила на просторији Козлук—Јања, гдје се задржала до 23. априла.

Дан раније, 22. априла, Генералштаб ЈА је наредио 2. дивизији да се пребаци на просторију Батајница—Сурчин—Бољевац—Земун. И већ тога дана штаб дивизије је издао заповијест бригадама да изврше припреме и да 23. априла почну покрет са просторије Козлук—Јања. Четврта пролетерска бригада извршила је покрет 23. априла, прешла Дрину у рејону села Лешнице и продужила за Шабац, а слиједећег дана, 24. априла, пошто се скелом превезла преко Саве, продужила је правцем Грабовац—Обреж и у 6 часова 25. априла стигла у Купиново. Одатле је кренула 26. априла и у рејон Бољевца стигла око 10 часова. Ту се задржала све до 1. маја. Друга пролетерска бригада је за то вријеме стигла на Бежанију, а 3. српска је задржана на сектору Брчко—Бијељина. Штаб 2. пролетерске дивизије смјестио се у Земуну.

Генералштаб ЈА је 1. маја наредио да се 2. пролетерска дивизија пребаци на просторију Куршумлија—Блаце—Брус—Бела Брда—Ушће—Нови Пазар и да чисти од четничких и других непријатељских група овај терен: између Западне Мораве и ушћа Топлице; од Сухог дола, између Јавора и Голије, до Куманице и даље Моравицом до Пожеге; затим Западном Моравом од ушћа Моравице до ушћа Западне у Велику Мораву и на просторији Топлица—Куршумлија—Преполац—Косовска Митровица—Тутин—Сухи до.

Већ тог дана, 1. маја, штаб дивизије је дао јединицама план превожена железницом од Београда до Крагујевца, Јагодине (сада Светозарева), Краљева и Крушевца и наредио им да очисте терен од четничких група у захвату долине Западне Мораве, на међупростору Котленик, Гледићке планине, Столови, Гоч и Копаоник. Четвртој пролетерској бригади је наређено да се превезе до Крушевца и мањим снагама очисти планину Јухор, те да, пошто се све њене

јединице превезу до Крушевца, посједне и чисти просторију између Западне Мораве и ушћа Расине, долину Јужне Мораве до ушћа Топлице, долину Топлице до Куршумлије, простор око Куршумлијске Бање, Преполца, Ковачице, Косовске Митровице, Ржана, Лукова, Мерћеза, Разбојне, Брус, Милентија, Омашнице и Стопање.

Другот маја се 4. бригада, правцем Јаково—Сурчин, пребацила у Батајницу, а 3. маја је стигла у Београд, одакле је у 12 часова кренула возом за Крушевац. Први и Други батаљон су се искрцали у Јагодини и одмах кренули за села Мајур и Оштриковац да чисте од четника планину Јухор. Остале јединице бригаде су до 16 часова 4. маја стигле у Крушевац, одакле су продужиле на просторију Мудраковац—Степош—Липовац. Пошто су до 7. маја чистили од четника планину Јухор, у састав бригаде на горњу просторију су стигли и 1. и 2. батаљон.

С просторије Мудраковац—Степош—Липовац 4. бригада је 9. маја извршила покрет правцем Степош—Купци—Разбоја и 10. маја стигла у шире подручје Куршумлије. Њен 1. батаљон се размјестио у Блацу и селу Попову; 2. батаљон у Рашици и Сагоњеву; 3. батаљон у Влајињу; 4. батаљон у Жучу и Пачараћима; 5. батаљон на просторији Жеграва—Слатина—Церово, а остале јединице и штаб бригаде у Куршумлији.

На дан ослобођења Југославије (15. маја 1945. г.) у саставу бригаде било је више од 2.500 добро наоружаних и искусних ратника, претежно чланова КПЈ и Скоја.